լուծման ժամանակ, եթէ չը կարողացան վճռել տալ և իրանց խնդիրը յունաց խնդրի վճռելու ժամանակ,—այնուհետև կարող են համոզված լինել որ նրանց խնդիրը կը ընի յաւիտենական քնով և Թիւրքիան այնուհետև ամեն ջանք գործ կը դնի Թիւրքաց Հայաստանի հայերին երկրի երեսից կատարելապէս ջնջելու:

Եւ այդ նպատակին հասնելը նրա համար դժուար չի լինի: Նա կը բնակեցնի հայերից ամենախիտ բնակված տեղերում մահմեդականներին, մի և նոյն ժամանակ կը սպառի հայերի տնտեսական ույժերը անտանելի հարկեր պահանջելով նրանցից,—և աչա հայերի մի մաս կոչնչանայ նոյն իսկ իր հայրենիքում, կամ կը խառնվի մահմեդականների հետ, կը լուծվի նրանց մէջ, իսկ մեծ մասը կը թողնի իր հայրենիքը և կը գաղթի ուրիշ երկիրներ:

Երբ որ մի ժողովուրդ, մի ազգ ինքն ոչինչ չէ անում իր համար և ամեն օգնութիւն սպասում է միմիայն օտարներից,—նրա վերջը միշտ այսպէս է լինում:

Դ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ

Փետրվարի 10-ին

Վաղարշապատում չը նայելով որ այս տարի «Մշակի» բաժանորդագրվողները շատ չեղան, իսկ մի ուրիշ լրագրի բաժանորդները, շնորհիւ նրա բարեկամաց, որոնք զոռով որանց պատուհում էին, գրել էին տալիս որան և նրան, բայց այսուամենայնիւ Վաղարշապատի հասարակութիւնը աւելի համակրում է «Մշակին» առհասարակ, և նրանք, որոնք ատում են «Մշակը», զարմանալ ձեռքից ձեռք են խլում նրա համարները կարդալու համար:

Այս օրերս լսեցինք, որ իբր թէ Մանկունին մի նշանաւոր անձի մօտ պարծեցել է ասելով «Ես 22.000 րուբլ ծախսեցի և Էջմիածնին պարտքերութիւնից հանել տուի, հիմայ էլ 50.000 պէտք է ծախսեմ և Ներսէսին էլ հանել տամ պարտքերութիւնից»:

Էջմիածինը 1880 թւին, ինչպէս լսում ենք, 190.740 ր. 18 կ. արդիւնք է ստացել, իսկ ծախս է արել 90.740 ր. 18 կ., ուրեմն կը մնայ 100.000 ր.

Սինոդի անդամների մէջ այժմ վէճ է խողում տաթեւացի եպիսկոպոսը. Վաղարշապատի հոգևոր դատարանի մի գրագրի ծառային, անունելով իրան երկրացի (տաթևացի) լինելը, բերել իրան մօտ, և այս մի քանի ամիս է որ թողլ է տալիս սինոդում գրագրութիւն սովորելու. և այս օրերս Թարգմանի պաշտօնը յանձնեց նրան, չը նայելով որ կային նրանից ընդունակ ծառայողներ սինոդում. Ուրեմն էլի մնաց սինոդը առանց թարգմանի և ծանրութիւնը մնաց միւս առաջնորդների վրա, ինչպէս մինչև այժմ. սա միայն ամսին պէտք է ստանայ, ինչպէս երևում է. և Գրիգոր եպիսկոպոսի անձնական խարդախ պատրաստի չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերը. Ասում են, որ 7-րդ պարբերութիւնով 4-րդ յօդուածի III հատ. օրէնաց 1857 ամի 5 4 պարբերութիւնով նոյն յօդուածի և նոյն հատորի 1876 ամի արգելվում է հարկատուներին, (որոնք ուսման վկայական ևս չունեն) ընդունել պետութեան ծառայութեան մէջ.

Մի զարմանալի կռիւ. Ներսիսեանի առաջնորդ Փիլիպպոս եպիսկոպոսը, որ այժմ գտնվում է Էջմիածնում, յունվարի 30-ին գնաց է կաթողիկոսարանը կաթողիկոսի հետ խոսելու մի քանի հոգևոր ասարկաների վրա. Մանկունին առաջ է գալիս դուրս և չէ թողլ տալիս ներս մանել, քաշում է եպիսկոպոսին այնպէս արագութեամբ, որ խեղճ առաջնորդի վերարկուն փէշը հովում է. Փիլիպպոս եպիսկոպոսը յետ է դառնում և մի քանի բառեր վեր տալի Մանկունու գլխին և վերջանում է այս պրծագծ պատերազմը նրանով, որ Մանկունին հրամայում է չաթրինգրին քաշքշելով դուրս ձգել վեհարանից ս. Փիլիպպոսին և այժմ բանտարկված կայ մի սենեկում Մանկունու հրամանով և մի թեւոնքի պահապան վրէն կանգնած.

Փետրվարի 1-ին Աստղազատապատից Ղազար անունով վարդապետին, որ ինքնագլուխ ծառայութիւն էր անում, բերեցին Էջմիածին, տարան վեհարանը, առնելով նրանից ձին, ժամացոյցը և ինչ ունէր, բանտարկեցին Վաղարշապատի մի տուր սենեակի մէջ, որտեղ դեռ մինչև հիմայ չէ փակված. մնացիլ են միան աղաթ(?) կեցուէ.

Իրան հետո պատիր(?) մարդկանցից, նեխչցում ամենից շատ ծանր գնող, ակր ազգութեան միջա ձեռքին համար երեկոութիւնը. եպիսկոպոսին յունվարի 26-ին, գիշերը ժամը մէկին, Վաղարշապատի փողոցում եւագինու մէջ կողոպտած են գտնում. Աչա հաւատացիք ընթերցող... և ննանացիր մեզ համար տուա ազգութեան. վայ մեզ......

Ա.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ПОРЯДОКЪ" ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

„Порядокъ" լրագրին կ. Պօլսից գրում են հետևեալը յունվարի 30-ից: Թիւրքաց կառավարութեան անբարյացակամութիւնը և վատութիւնը այնպիսի կորստաբեր ազդեցութիւն են ունեցել Թիւրքաց մայրաքաղաքի մէջ բնակվող Բ. Դրան հպատակ զանազան ազգութիւնների վրա, որ քաղաքականապէս քայքայված այդ հասարակութեան մէջ ընկնող մի ճանապարհորդ ենթարկվում է չափից դուրս մեծ տանջանքների. Հենց որ մէկի հետ մարդ ծանօթանում է և կարծում է որ լաւ ծանօթ է ընկել, իսկոյն մէկ ուրիշը արտաքուստութեամբ նկատում է. „Պարոն, հարկաւոր եմ համարում ձեզ զգուշացնել, որ դուք գործ ունեք մի անհաստատ մարդու հետ." Մի ուրիշ անգամ այցելում ես որ և է հասարակական հիմնարկութիւն, կամ մի յայտնի գործիչին և իսկոյն նկատում ես, որ հարիւրաւոր աչքեր հսկում են քո վարմունքներից վրա, որպէս զի իմանան, թէ դու կ. Պօլսի մէջ եղած պետութիւնների ներկայացուցիչներից որի գործակալն ես. Մինչև անգամ զրուցելու ժամանակ ամեն կողմից աշխատում են լսել մի որ և է բառը արտասանած բառ, նրան տանձի նշանակութիւն տալ և ծախել քո ասածները մի քանի արծաթի համար. Կաշառակերութիւնը և ընդհանրացած լրտեսութիւնը՝ որոնք այն յատկանիշներն են, որոնք զարգացում են այստեղի ինտելիգենցիային, դրականութեամբ պարապողներին, լինեն նրանք յոյներ, հայեր, Թիւրքեր թէ այստեղի կեանքին ընտելացած եւրոպացիք.

Թիւրքաց տիրապետութիւնը այսպիսի քայքայող ազդեցութիւն ունի և այս հետևանքների է հասցնում միջազգային նշանաւոր շահերի փոխադարձ ընդդիմադրութիւնը... Յայտնի է, որ նշանաւոր ազգութիւններից կ. Պօլսի մէջ գերակշռում են հայերը և յոյները. Այն օրից, երբ յայտնվեցաւ Բուլղարիայի անկախութիւնը, էքզարխի անուանված յոյն առաջնորդները կատարելապէս զրկվեցան Թիւրքերի համակրութիւնից. Եթէ այժմ Թիւրքաց ծառայութեան մէջ պատահում են յոյներ, որոնք կարել են ամեն տեսակ ազգային կապերը իրանց ցեղակիցների հետ. Դրանց թւիցն են՝ Ալեքսանդր-փաշա, Կարաթեոդորի-փաշա, Յանկովիչ և այլն. Բայց այսպէս չէր հայ առաջնորդների դրութիւնը մինչև վերջին ժամանակները. Չնայելով ազգային և քաղաքական որոշ ձգտումներ, հայերը հեշտութեամբ փոխարինեցին յոյներին, որոնք պետական ծառայութեան տեղ սկսեցին առևտրով պարապել. Այդպիսով Թիւրքաց ծառայութիւնը լցվեցաւ անթիւ հայ էֆէնդիներով, որոնք պարծենում էին յոյների առաջ իրանց դրութեամբ, ուշադրութիւն չը դարձնելով այն հանգամանքի վրա, որ մի քանի հարիւր ռեֆեզօծ հայասաններով, որոնք կարգված էին նոյն իսկ հացնող էֆէնդիների հաշւով, Թիւրքաց կառավարութիւնը ծածկում էր նրանց միլիոնաւոր ցեղակիցների տեսոր վիճակը.

Բայց այստեղի քրիստոնեայ կանայք ամենամեծ թշնամական երևոյթ են կազմում. Այդ իրողութիւնը ապացուցանելու համար ես շատ փաստեր կարող էի մէջ բերել.

տանեմ ինքս լաւ զգում եմ գեղեցկական կամեցուս, մինչև անգամ այնտեղ գտնւողան եմ եղել. բայց նա վաղուց էլ չը կայ.

—Այժմն ինչ տեղ է նա այժմ.

—Ոչ մի տեղ. իսկ եթէ ձեզ հարկաւոր են տեղեկութիւններ. կը խնդրեմ գնալ փողոցի այն ուղղութեամբ, առաջ նա ցոյց տալով ձեռքով գեղջի ալ կողմը, որ առաջ գտնվում էր ոստիկանական գործերի գլխաւոր կառավարութիւնը.

—«Առաջ». իսկ այժմ... բան չեմ հասկանում.... գժվել կարելի է.

Մտնում եմ նախասենեակ, այնտեղից ինձ խիտ մոյն տարան կարգինեա, ուր սեղանի առաջ մի չոր ու ցամաք, բարձրահասակ մարդ է նստած.

—Ես կը կամենայի մի լրագիր հրատարակել, գիտեմ սեղանի մօտ նստող պարոնին և խոնարհում եմ թոյլտուութիւն.

—Նստեցէք... բայց ինչ կարիք ունէք թոյլտուութեան մէջ....

—Ուրիշ ինչպէս կարելի է.

—Յայտնեցէք մեզ միայն ձեր գիտաւորութիւնը, ուրիշ ոչինչ. միթէ կանոնները ձեզ յայտնի չեն.

—Ներեցէք խնդրեմ, բայց ես կը ցանկանայի ճիշտ տեղեկութիւններ ունենալ. Այդ տեսակ գործին նուիրելով մի բաւական մեծ գումար և ի նկատի ունենալով այժմեան արգելքներութիւնը, ես ինձ շատ բաղդաւոր կը համարէի, եթէ ձերդ գերազանցութիւնը ինձ նախապէս տեղեկացնէիք թէ ինչ հարցեր կարող կը լինեմ քննութեան ենթարկել. որինակի համար՝ նախանձ գաղափարների մասին կարող եմ գրել....

Պարոնը երկար նայեց ինձ վրա և ժպտաց.

—Մեզ ինչ փոյթ. թէ ինչ հարցեր կը յարուցանէք. գիտեցէք ինչ հարց կը կամենաք, իսկ եթէ մէկի ընտանեկան պատւին կը դիպչէք, կամ մի ուրիշ զեղծում կանէք, դա ընդհանուր դատարանի գործն է. անմտում եմ, որ դուք գիտաւորութիւն ունէք յստակեմ լրագիր հրատարակել և բարեկամաբար խորհուրդ եմ տալիս ձեզ իզուր փող չը ծախսել.—այդ գործը աչողութիւն չէ կարող ունենալ....

—Դուք կարծում էք...

—Անկասկած. ով պէտք է՞ կարդայ այժմ հին սառցները. կը խրվէք.... օրինակներ եղել են... բայց եթէ կամենաք մի էժան, ժողովրդական թերթ հրատարակել,—դա հասկանալի բան է....

—Ժողովրդական, այն էլ կատարելապէս առանց լրագիր.....

—Ուրիշ ինչ կերպ. դուք մտածում էք ազատութեան մասին. մրցութիւնից մի վախենաք. մենք ունենք հարիւր միլլիոն գրագէտ ժողովուրդ, ուրեմն կարդացողներ շատ կունենաք. եթէ լաւ աշխատակիցներ ձեռք բերէք.

—Միթէ գիւղացին կարող է.... Իսկ երաշտութիւնը, չը վճարած հարկերը...

—Ո՛րը. ինչ տեղ. միթէ հնարաւոր է այդ մասին. տասնաեան լրագիրներում երաշտութեան մասին բան չը կայ.

Պարոնը այնպէս զարմացած էր, կարծես ես նրան մի չլսված բան հաղորդեցի.—Ես այդ ասում եմ ընդհանրապէս, նկատեցի ես.

—Դա ձեր երևակայութեան մէջ է. փառք Աստուծոյ, այդ տեսակ բան վաղուց էլ չէ լսվում. Գիւղացիները ունեն բաւականաչափ հող, իսկ եթէ նորից հարկաւորվի, կարող են բնակվել ուր կը կամենան. կառավարութիւնը ամեն կերպ նպաստում է գիւղացուն. Միշում էք, ինչպէս «Либерал» լրագրին ծաղրեցին, երբ նա բաղաքեց հողային հարկերի պակասեցնելու դէմ և պաշտպանում էր այն միտքը, թէ պէտք է փոխադարձաբար պահանջելով հարկերը վերացնել.

—Դա Վլադիմիրի յօդուածն էր. այդ հասկանալի է, որովհետև նրան ձեռնտու չէ այժմ սառցնել իր պարտքերը. քանի որ ընկերական սեփականի վրա հիմնված գործառնութիւնը նրան մեծ վնաս են հասցնում.... Բայց կարծում գուք ձեզ վատ էք զգում, ընդմիջեց նա ինձ իրան, գուցէ կը կամենայիք բժշկի գնալ...

Պարզ երևում էր, որ նա ինձ գժվածի տեղ էր ընդունում, թէպէտ ես էի նրան գժված համարում.

Հրաժարական առնելով ինձանից, նա ձեռքս սեղմելով կրկնեց. «Եթէ բժշկի կուզենաք, այստեղ հանդէպ գտնված բժիշկ կայ, որ միշտ պատրաստ է կարօտեալներին օգնելու»

Դուրս եկայ և իրաւ ինձ սկսեցի կասկածել իմ ուղեղիս առողջ լինելու մասին. Դեռ այդ խառնակութեան ապաւորութեան տակ, հանդիպում եմ յանկարծ իմ երկու ծանօթներին թէ թէն առած՝—մի սուս երիտասարդի մի գեղեցիկ հրճուհու հետ.

Երկուսն էլ մօտեցան ինձ ուրախ դէմքով.

—Տպագրական վարչութիւնից էք գալիս, երևի տեղեկութիւնների համար էիք գնացել.

—Այո, մի քանի տեղեկութիւններ էին ինձ հարկաւոր.—իսկ դուք ինչպէս էք.

—Փառք Աստուծոյ, լաւ ենք. Նորերումս պսակվեցանք. խնդրեմ ծանօթ լինել, իմ կինս.

Ես շփոթվեցայ, լաւ գիտենալով որ բարեկամս վաղուց արդէն պսակված էր....

—Շնորհաւորում եմ....

—Դուք, իհարկէ ծանօթ էիք իմ առաջվայ կնոջ հետ. գիտէք նա էլ մարդու գնաց...

—Ինչպէս թէ նա էլ մարդու գնաց.

—Ինչ կայ զարմանալու. երկուս էլ ազատութիւն ստացանք.

—Եւ դուք պսակվեցաք.

—Հասկանալի բան է. Նախ հաշտարար դատաւորի մօտ գրաւոր համաձայնութիւն կայացրինք, իսկ յետոյ պսակվեցանք.

—Այժմն ձեր ամուսինը ուղղափառ դաւանութիւնն ընդունեց.

—Ինչ հարկ կայ. միթէ նա կամենում է.

—Բայց օրէնքները....

—Դուք ձեզանից նոր օրէնքներ էք հնարում, բարեկամ. միթէ մենք խղճի ազատութիւն չունենք.... առանց խղճի ազատութեան միթէ կարելի է....

Բայց ես էլ չէի լսում. թողնելով ծանօթներիս, ես առանց յետ նայելու սկսեցի փախչել, համոզվելով, որ ես իրաւ գժվել եմ. Հարսանեաց վազում էի փողոցներում, ձեռներս ծալվում էին, ամեն բոպէ պատրաստ էի վայր ընկնել.... Աշխատում էի ձայն հանել, բայց ձայնս չէր դուրս գալիս.... վերջապէս բոլոր ուժերս լարեցի և—արթնացայ.

Աչքերս տրորելով աշխատում էի ուշքի գալ մղձաւանջից, ձայներ էին լսվում. Սենեակը մտաւ բարեկամս, պ. Վլադիմիր, որի տանը ես հիւր էի գտնվում. Նա պատմեց ինձ նրա առանձնացանցկական լրագիր կարդալու ժամանակ.

—Գնանք, ընթրիքը պատրաստ է, բաւական է ինչքան քնեցիք. գինի, եկէք, եկէք և պատմեցէք մեզ ձեր երազները....

Ես անցայ իմ բարեկամիս հետ հարևան սենեակը. բայց ի հարկէ երազներս չը պատմեցի վախենալով թէ ինձ կը ծաղրեն և աւելի լաւ համարեցի լսել ընթրիքի ժամանակ հիւրերի տաք վիճաբանութիւնները Ախալ-Տեկէի և [illegible] մասին.

(«Дѣло» ամսագրից)

...րոյց կը բաւականանամ մէկի վրա մատնացոյց ընելով։ Թիւրքաց ծառայութեան մէջ եղած մի հայ էֆենդու և նրա կնոջ մէջ ընտանեկան մեծ փոփոխութիւն է պատահել այն պատճառով, որ մարդը անցեալ տարի Թիֆլիսում, իր հրամանատար փաշայի հրամանին հետևելով, ամուսնացրել էր մի բուլղարուհի, որ ազդված էր եւրոպական մտաւորական հագնած օրգանական կանոնաւորութեան դէմ Թիւրքիայի եւրոպական նահանգների համար։ Ես անձնականապէս ծանօթ եմ մի այլ հայ տիկնոջ, որ իր երբ հետ կարել էր ամեն տեսակ կարգեր, գրքերը նա հաւատարիմ Թուրք թիւրք ստանձնաւորի և սուլթանի ծառայի պարտաւորութեանը։

Յոյնը. Հիմնվելով իրանց անհատի դրութեան վրա, որ նրանք ձեռք են բերել աւելի ընդարձակ և քաղաքականապէս աւելի համախմբված ժողովուրդ լինելով, ամեն ցեղից առաջ են քայլում խորամանկ։ Համար նրանց, որոնք քիչ զարգացած են և անփորձ ժամանակակից անցքերը գնահատելու համար։ Օրինակ կը բերեմ մի յոյնի խօսակցութիւնը հայի հետ այն անցքերի մասին, որոնք կարող են պատահել զարմանք, եթէ մի ընդհանուր կռիւ պատահի Թիւրքիայի, նրա հպատակ և դրացի քրիստոնեաների մէջ։

Յոյն. Արդեօ, դու լսել ես, որ Թիւրքիան մտադիր է պատերազմել Կ. Պոլսից բողոք յղելուց, եթէ նա պատերազմ սկսի Յունաստանի հետ։

Հայ. Մի՞թէ դա նորութիւն է։ Միայն հետաքրքիր է խմանալ, թէ ինչ կը պատահի մեզ հետ, հայերիս հետ, քանի որ Կ. Պոլսի մէջ մենք կը Յոյներ միայն աւելի վատթար թիւրքերի համար։ Այն ժամանակ մեր դրութիւնը մայրաքաղաքի մէջ աւելի լաւ չի լինի, քան թէ մեր ցեղակիցների դրութիւնը Հայաստանի մէջ։

Յոյն. Աստուած տայ։ Այն ժամանակ դուք խելքի կը գաք, կը հասկաք ձեր եղբայր և հաւատակից հայերին, որոնց մասին միայն ախ էք քաշում և մի և նոյն ժամանակ փայփայում էք Կ. Պոլսի յարաբերութիւնները։ Թէ. Արդէն, Հայերինքը այդպէս չէ կարելի ասել։

Հայ. Իրաւացի է, բայց դու մոռանում ես, որ մենք հայերս, և դուք բոլորովին տարբեր դրութեաններում ենք գտնւում. յոյները անկախ են և այժմ ձգտում են շրջապատել իրանց ընդարձակել այդ անկախութիւնը, իսկ մենք ոչինչ չունենք և ձգտում ենք Թիւրքիայից որ և է ինքնավարութիւն ստանալ, որ կարելի է ձեռք բերել առանց զէնքի դիմելու, այլ Եւրոպայի բարոյական ճնշման շնորհիւ։

Յոյն. Հետևում եմ, որ դուք լաւ չէք ճանաչում Թիւրքիային. Դուք, հայերդ, կարծում էք, որ Թիւրքիան խելքի կը գայ, եթէ նրանից նոր երկիրներ խլեն, կարծես թէ միշտ անդամ նրա եղանակները, այնտեղ համաձայն նա ձեզ ոչինչ չի տայ։ Մի՞թէ քիչ խրատվեցաւ Թիւրքիան, բայց ե՞րբ է զիջումն արել խելքի և խղճմտանքի պահանջներին։ Մի՞թէ դուք կարծում էք, որ Յունաստանի հետ իր հաշիւները վերջացնելուց յետոյ Թիւրքիան ուշադրութիւն կը դարձնի Փոքր-Ասիայի հայերի դրութեան վրա։ Ոչ։ Մեզ հետ իր գործը վերջացնելուց յետոյ, նա կսկսէ բարեփոխել, որոնց հետևելու մէջ նա վարպետ է, ընդդէմ անոնց հայերին։ Այն ժամանակ ի՞նչ պէտք է անէք։ Նորից կը բողոքէ՞ք։ Բայց ինչ նշանակութիւն ունեն բողոքները։ Բոսնիան և Հերցեգովինան շատ բողոքեցին Աւստրիայի բռնութիւնների դէմ, բայց ո՞վ նրանց վրա ուշադրութիւն դարձրեց։ Այդ բողոքները ձանձրացրին Եւրոպային։ Չէ, Արդօ, ձեզ միայն մի բան է մնում. մեզ հետ միասին աւելի նպատակայարմար միջոցների դիմել, որոնցից կախված են ձեր ազատութիւնը և ապագան...

Հայ. Բայց ինչպէս անենք, քանի որ մեր ժողովուրդը զէնք չունի և զէնք անցկացնելու հնարաւոր էլ չէ. հայ Թիւրքիան հայերի վրա այժմ աւելի խստութեամբ է հսկում, քան թէ ուրիշների վրա։

Յոյն. Իսկ Ռուսաստա՞նը, Անգլիա՞ն։

Հայ. Ոչ, դա միջազգային իրաւունքներին հակառակ կը լինի, այդ բանը Ռուսաստանը թոյլ չի տայ։

Յոյն. Թիւրքիան ինչ միջազգային կանոն է պահպանել Ռուսաստանի վերաբերութեամբ, որ Ռուսաստանը այժմ պարտաւորված լինի նոյնպէս վարուել։ Մի՞թէ դու մոռանում ես այն սարսափելի խառնակութիւնը, որ 1866 թ. Թիւրքիան ցցեց իր հպատակ հայերի մէջ, զինամթերք լցնելով տարածելով, երբ թէ առանք Լեհաստանի ձեր կոմանդիկները չթողնելով բանակը հզեցին։ Մի՞թէ Թիւրքիան չէր հասկանում այն անհարգութեան նշանակութիւնը, որ նա կատարեց Ռուսաստանի վերաբերութեամբ, զինուորելով երկու միլիոն ազգաբնակութիւնը մի դրացու դէմ, որի մօտ հայերը աւելի լաւ դրութեան մէջ էին։

Հայ. Այո, ճշմարիտ ես ասում, չեմ ... Աստուած ինչ կը տայ։

Յոյն. Աստուծոյ յոյս մի կտրիր, բայց ինքդ էլ պատրաստ մի մնար։ Գարունը շատ հեռու չէ։

Այսպէս են դատողական յոյները թէ Թիւրքիայի և թէ իրանց հետ միասնական շահեր ունեցող ազգութիւնների վերաբերութեամբ։ Ես հարկաւոր համարեցի մէջ բերել այս խօսակցութիւնը այն պատճառով, որ այժմ օրակարգի են անցել երկու գլխաւոր հարցեր, որոնք եւրոպական միջամտութեան կարօտ են և որոնք Թիւրքիայի թոյլ կողմերն են կազմում։

Քանի որ մտքերը այսպէս յուզված են, սուլթանը բոլոր ջանքերը գործ է դնում, որ Կ. Պոլսի մէջ կոնֆերենցիա կազմվի, բայց այդ գործը երևում է և անյաջողութիւնների է հանդիպում։ Պատմում են, որ նախօրեայ երբ սուլթանը հարցրեց գերմանական հաւատարմատար կոմս Հացֆելդին, թէ ե՞րբ կը վերադառնայ կոմս Հացֆելդ, հաւատարմատարը զարմացրեց նրան, պատասխանելով, թէ Հացֆելդը մի ամսից յետոյ կը վերադառնայ Կ. Պոլիս։ Մի և նոյն ժամանակ Թիւրքիան ամեն մի բանի սպասված է գոհացուցութիւններ անել դիմադրելու համար։

Սուլթանի վրա փոխելու տառը չափազանց ազդում է Թիւրքիային, որ պարսկական միութիւնը ... Վերնագորսիայի և Բուլղարիայի պահանջները ընդդիմադրելու համար և որ այժմ Թիւրքիայի հակառակ է և կատարեալ ինքնավարութիւն է պահանջում։ Մի և նոյն ձեւով Թիւրքիան պարառոտ քրդական միութիւնը, կամ աւելի լաւ է ասել քրդական հրոսակները ... Հայոց հողամասերը անզոր դարձնելու համար և այժմ Կ. Պոլսի մէջ լուրեր են տարածւում, որ շէյխ Իպրահիմ կարծան ...ց գիտութիւն առանց ... Թիւրքաց մեծ վէզիրի հրահանգներին։ Թիւրքաց „Ջերիդէ հաւադիս" լրագրի խմբագրի հանճարը, ի նկատի ունենալով այդ հանգամանքը պարսկական սահմանները (հակառակ շէյխ Իպրահիմի մօտ) կացեղերի սուլթանի հաւատարմատար և ծածուկ մաղդ Հոյդարի-փաշա, որպէս մի վերջին դէմ անկարգութիւններին Թիւրք-պարսկական սահմանների վրա։ Ինչ կը նշանակի վերջ դնել անկարգութիւններին, եթէ ոչ այն, որ Թիւրքաց կառավարութիւնը դէպ յայս ունի Իպրահիմ Իաորգութեան վրա։ Թիւրքիայի ուշադրած այդ հոգատարութեան պատճառներն են մի կողմից շէյխ Իպրահիմի ձգտումները գործել բոլորովին անկախ, իր սեփական նպատակների համար, որոնք միևնոյն թշնամական են թէ Թիւրքիայի և թէ Պարսկաստանի համար, միւս կողմից այն ուշադրութիւնը, որ դարձնում է Ռուսաստանը քրդերի շարժումների վրա իր սահմանների մօտ։

„Վակըթ" լրագիրը այսօր մի նոր գիւտ է արել. „Ահա, բացականչում է նա իր առաջնորդող յօդուածի մէջ, Թիւրքիան հեշտութեամբ կը յաղթէ իր ներքին և արտաքին թշնամիներին, եթէ նա փող ունենար"։ Ի նկատի առնելով իր նոր գիւտը, „Վակըթ" առաջարկում է երեք տարւայ կոռուպցիան հարկերը ... յետաձգելու ...թ, որ $3^1/_2$ միլիոն թուրքաց լիրա գումար կը լինի։ Եթէ աւելացնենք դրա վրա երեք անգամ աւելի մեծ գումարը, որ կը մնայ փաշաների գրպանը հարկերը հաւաքելու ժամանակ, կարելի կը լինի երևակայել մի ազգաբնակութեան դրութիւնը, որ երկու տարի շարունակ Փոքր-Ասիայի մէջ տանջվում է սովից։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՑԻՑ

Ալաշկերտ, 24 յունվար 1881

Մի շաբաթ յառաջ Վանից Ալեքսանդրապոլ վերադարձող երկու հայ երիտասարդներ (Աննաքերիմ Յաքոբեան և Յակոբ Մամիկոնեան) կալանաւորուեցան Ղարաքիլիսայի գաւառապետից, իբր թէ դրանք ռուսահպատակ դրկուած լրտեսներ լինէին։ Բարեբաղդաբար, նրանց վրա ոչինչ չը գտնվեցաւ, որ այդ կարծիքը հաստատէր։ Ղամադամի նրանց ուղարկեց Ալաշկերտ միւթէսարրըֆ փաշայի մօտ, այստեղից էլ ուղարկվեցան Բայազետ որ սահմանից դուրս հանվին։

Ալաշկերտ գաւառի Նալիի անուն գիւղի մէջ (այժմ լոկ քրդաբնակ, բայց երբեմն լոկ հայաբնակ էր), վերջին 3—4 տարիներում քրդաց մի նոր շէյխ է յայտնուել, շէյխ Խալիֆա անուն։ Այս տարբեր՝ 4 ամիս է որ երեսուն թանը քողով ծածկած (հայի երես չը տեսնելու համար) և իր առաջից 20 աշակերտներ թողած, որոնք ոտով են գնում, պտոյտ է անում ամեն մի անկիւն, քարոզելով սրբազան պատերազմ հայի դէմ. Այս նպատակով, 10 օր առաջ հրամայել էր իր հաւատացեալ ժողովրդին 7 օր ծոմ պահել որ սրբութիւն ... Միւս կողմից, շէյխ Նոյգոյիլանը նամակ է ուղարկել այստեղ, որով հրամայվում է, իբր թէ, հայերին չը թողնել և նրանց քրդերին բարեկամ համարել։ Այս հաստատում են ամեն քրդեր և մերժում են Խալիֆայի մասին խօսվածները, իբր աւատ լուրեր. թէև ես ինքս 4 օր յառաջ ականատես եղել եմ որ նոյն շէյխ Խալիֆան պտոտական արար Նոյգի վրա հեծած, երեսը թանը քողով ծածկած, առաջն էլ ունենալով 20 հատ ֆախիներ, որոնք երգելով, խանչալ խաղցնելով, թափահարելով, խոյր նստած ձիանը մեղմելով անցան գնացին Համան գիւղն Ալաշկերտ, միւթէսարրըֆ փաշային ներկայանալու և խորհրդակցելու համար։ Առհասարակ ամբողջ քրդաբնակութիւնը շարժման և պատրաստվելու մէջ է.... Միւս կողմից էլ, փաշան 4—5 ամիս է որ անդադար պտտելով իր միւթէսարրըֆութեան մէջ, ամեն տեսակ բռնութիւններ գործ է դնում հարկեր ժողովելու համար. հին տարիների անվճար մնացած տուրքերը և նոր 4—5 տարւայ տուրքերը այժմէն կանխիկ ժողովելու համար ցրուած է ամեն մի գիւղ տասնեակ զապտիեներ, որոնք ծեծ, բանտ և բանի զօրութիւն գործածելով, անօթի, անբար ու անպաշտպան ժողովրդից վերջին հատը հացը խլում և խղճում ուրացուում են հայ ազգաբնակութիւնն կենսական ոյժը։ Այստեղի առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետը կորցրել է իր ազդեցութիւնը Թիւրքաց կառավարութեան մօտ և չէ կարող օգնել գիւղացիներին։ Ալաշկերտի և Ղարաքիլիսայի կառավարական մէջլիսները նոյնպէս հայ անդամներից մի քանիսին վրա անարգ լուրեր են պտտում որ իբր թէ նոքա երդուել թշնամի են վերջին ժամանակներս հայութեան շարժմանը և մատնութիւններ են անում... Իսկ ինչ որ վերաբերվում է հայ ժողովրդի նիւթական և բարոյական կացութեան մասին, այդ հանդամանքի վրա շատ բան կարելի էր ասել, բայց խիստ երկար չը լինելու համար՝ բաւական եմ համարում ասել որ սովը չէ վերջացել. թէպէտ հայ ունեցող շատեր կան և թէպէտ սովից մեռնողներ չը կան, բայց և այնպէս մուրացկանութեամբ ապրող, որքան հացի կարօտ հարիւրաւոր ընտանիքներ ամեն գաւառի մէջ կան։ Պէտաւոր պատճառն է անցեալ տարւայ աղքատ ամուլ ցուցանքը, որոնք մի երկու օրվայ մէջ մրգային ցանքերը և այգիները խեղդելով վերջին յոյսը անհետացրեց իրանց աչքերի առաջ։ Յոյները դրած էին մեր աղքատահոլ վիճակը. Հաստատելով ...ութեան վրա, որի մօտ գանուած 17.000ը մինչև հիմա անմատչելի է մնացել գաղթականների համար։ Եւ ահա մի ամիս առաջից առաջ գիւղացիք լսել են թէ Երևանի առաջնորդ Աբրահամ Այվազեան վարդապետը 900 մանէթ է բերել կարօտեալներին ցրուելու համար (մենք կարծում էինք թէ 900ը սխալ է, 9000 պէտք է լինի)։ Եւ ճշմարիտ, նա եկաւ, բայց ինչ ստացաւ ժողովուրդը. Հարցրէք առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետից, հարցրէք ամենից առաջ Միսաք Գուլումեանից և նոյն իսկ կարօտեալներից. ձեր ստացած պատասխանը կը լինի՝ ոչինչ կամ գրեթէ ոչինչ։ Գիւղ էլ կայ որ մի փարա էլ չի ստացել, գիւղ էլ կայ որ ամբողջ գիւղացիներին միասին 3—4 մէճիտիէ ամին է տրվել միայն. բայց այս վերջինները այնքան ...ութիւն են որ նշանակութիւն չէ կարող ունենալ։ Ինչ անէ խեղճ, սոված ժողովուրդը այդքանով։ Ասում են որ վ. Կէհափառ Կարսեցիկայ 900 մանէթից մի մասն էլ տուել է Կարապետ վարդապետին ճանապարհածախսի համար։

Այստեղ ժողովրդի բարոյական դրութիւնը շատ ողբալի է, այս բանի բուն նշանակութեան։ Արդէն ժողովուրդների ունեցած ամեն տեսակ ազատը կարող էր գտնել այստեղ. բայց չը նայելով այդ վերին աստիճանի տարօրինակ տրտնջալու լինելուն, ուրախ զարմանալ մնացում են և շատեր գիշերները անքուն են լուսացնում իրանց ազատութիւնը ձեռք բերելու յոյսերով. ամեն մի լրագիր, մանաւանդ «Մշակը», հաւասար եկող ամեն մի մարդ, հրեշտակի պէս են ընդունվում այս կողմերը, այն ակնկալութեամբ թէ արդեօք երբ կը լինի մեր ազատումը... Ամեն որ սպասում են այդ կողմի հայերի ցասուցութեան և ձեռնտուութեան։ Շատ համբաւներ տարածվել են այստեղ, բայց ես չեմ ուզում գրել, ես ինքս էլ չը գիտեմ թէ որքան ճշմարիտ են։ Ահա 5 ամիս է որ այս կողմերում եմ, կարդալ լինելով գրեթէ ամեն հարցադրութիւններ։ Ներեցէք նամակիս թերութիւններին. հաւատացէք որ այս կտոր թուղթն էլ հազիւ գտել եմ այն գիւղի մէջ, ուր մնում եմ այժմ։

***

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 16 փետրվարի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի 95 ր. 75 կ., երկրորդ 93 ր. 12 կ., երրորդ 93 ր. 75 կ., չորրորդ 93 ր. 25 կ., ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը 224 ր. 50 կ., երկրորդ 222 ր., արևելեան առաջին 92 ր. 75 կ., երկրորդ 92 ր. 62 կ., երրորդ 92 ր. 25 կ., ոսկի 7 ր. 79 կ. Ռուսաց մի ր. Լոնդոնի վրա 25,12 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 214 մարկ. 50 պֆ.։ Բորսայի տրամադրութիւնը հանգստ է։

Խմբագիր—Հրատարակիչ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ